

E 129 / 1

ETHIKA.

— BÖLCSELETI ERKÖLCSTAN. —

ELŐADÁSOK VÁZLATA.

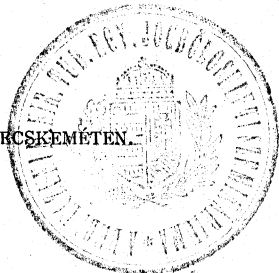
KÖZLI

DR. TEGZE GYULA.

807

412 - 1937/38.

SZILÁDI LÁSZLÓ NYOMDÁJA KECSKEMÉTEN.

altári napló száma: 807.
1949.

BEVEZETÉS.

1. Az *erkölcstan fogalma*. Magaviseletre vonatkozó szabályok (normák) tudománya. Rokon tudományok: jogbölcselet, vallásbölcselet, szokás-tan (Sittenlehre). Az erkölcstan: a kötelesség tana, az alanyi akarat-szabadság tana. Mint ilyen, dogmatika=gyakorlati isme (mesterség, ars), még pedig a legfőbb gyakorlati tan. Egyúttal a jónak, még pedig a legfőbb jónak, a végcélnak tudománya-kén tjelentkezik. E parancsok jellege: nem egyé-niek ezek, hanem társadalmiak; az egyén kiemel-kedése csak későbbi, de alapja a haladásnak. Mint elméleti tudomány az ethika ez értéktelje-
ket, parancsokat jelenségeknek, még pedig nem egyéni, hanem társadalmi jelenségeknek veszi. Ezek tekintetében kutat természeti törvények módjén.
— Az ethika viszonya a többi társadalmi tudományokhoz. — Az erkölcstani vizsgálódások joga-sultsága.

2. *A módszer.* Deduktív, spekulatív és induktív, empirikus módszer. Amaz egyoldalú, emez hiányos. Az empirikus módszerrel indulunk el, alap a nép és az egyén psychológiája; kiegészíti ezeket a speculatio, mely metaphysikai tételből kiindulva, az erkölcsnek végső elvét adja.

3. *Az ethikai rendszerek.* Autonom, heteronom rendszerek. Intuitionistikus és empirikus fel fogások. Hedonistikus és evolutionistikus nézetek.

*

Az ethikai elméletek története. Az erkölcsbölcséleti rendszerek, mint a gyakorlati philosophia rendszerei, kettős feladat előtt állanak. Egyrészt a mindenkori társadalmi berendezésnek céljait, eszményeit keresik, másrészt összhangra törekednek a mindenkori elméleti philosophia irányaival.

Az első, mint fontosabb szempontból, a cél kitűzése szempontjából az ethika történetében három korszakot különböztetünk meg: a) az ó-kor, b) a keresztyénség és c) az új-kor ethikáját.

Az ó-kor erkölcsbölcséletében a cél az egyén boldogsága, mely természetének kifejtésében nyilvánul. Az ethika jellege e korban tehát egoistikus. Az emberi természet fogalmának megállapítása azután vagy metaphysikai alapon történik, mint Platonnál, vagy empirikus módon, mint Aristotelesnél; avagy pessimistikus jelleggel, mint az epikuraeusoknál és a stoikusoknál.

A keresztyén ethikát e rendszerekkel szemben a túlvilági élet utáni vágy, a lemondás jel-

lemzi. Az összes eddigi ethikai értékek átfordításával találkozunk itt. A fősúly a kötelességre fektetik; a felelősségre vonás alapjai vizsgálatnak. Így Augustinusnál a praedestinatio tanával, a scolastikusoknál és a nominalistáknál az indeterminismussal, Aquinoi Szt-Tamásnál egy bizonytalan eklekticizmussal, végül Duns Scotusnál és Occamnál teljes skepticizmussal találkozunk. A kiindulási alap különben mindenütt theologiai.

Az új-kor ethikája. Már a közép-kor megtette a megkülönböztetést az egyházi ethika és világi ethika közt. Ez utóbbi jut azután a új-korban túlsúlyra. Kötelességtan ez is, de tárgya nem a lemondás, hanem a jó, de nem az egyén java, hanem az összességé.

Ez az irányzat már Baco és Descartes műveiben. Különbség az egyes rendszerek közt csak annyiban van, hogy miben látják a jólétet s hogy mire vezetik vissza az erre irányzott törekvést. Baco tapasztalati alapon indul s az egyéni hasznot hangsúlyozza; ugyanigy Hobbes. Ezen az alapon áll még Cudworth és H. More is, azon különbséggel, hogy az emberi értelmet az isteni értelem folyományának tartják, szemben Cumberlanddal, ki az összjólétet tekinti az erkölcs célja gyanánt, egyetértve e tekintetben Locke-kal, ki az egész erkölcsöt a belátásra vezeti vissza, a jól felfogott egyéni érdek kielégítését az összjólétben találván. Az észből kiinduló felfogás hívei, az intellectuálisták, e racionalistákkal szemben az angoloknál Wollaston és S. Clarke.

Empirikus alapon áll, de az érzelmek fontosságát hangsúlyozza Shaftesbury, valamiut Hut-

cheson, sőt Hume is, kik az erkölcsöt a jóakaratra (sympathia) vezetik vissza, a közjót tűzvéni ki célul. Ily jellegű A. Smith rendszere is.

Empirikus és egoistikus a francia materialisták felfogása.

A mētaphysikai rendszerek, melyek az értelmet hangsúlyozzák s melyek Descartes követőinél, de különösen Spinozánál az ethika teljes tagadására vezetnek, Leibnitz, de még inkább Wolff rendszereiben az egyéni tökéletesedést tűzik ki célul. Ugyancsak ez a cél Kantnál, ki reámutatva arra, hogy az ethika csak az észparrancsból vezethető le, annak metaphysikai jellegét hangsúlyozza. A továbbfejlesztés az elméleti alap kiegészítésében mutatkozott, amennyiben Fichte subjectiv rationalismusát Hegel és Schelling objektiv rationalismusa váltotta fel: az egyéni tökéletesedés helyébe az összességét léptetve. A közvetítő rendszerek Schleiermacher és Krause elméletei míg Schoppenhauer, ki a szellem akarati jellegét hangsúlyozza, és Hartmann pessimistikus felfogást hirdetnek.

Eltétekintve az aesthetikai alapon nyugvó Herbart-féle rendszertől, empirikus jellegű még Bentham utilitaristikus iránya is. Kiegészítette ezt Spencer fejlődési tanával, míg e felfogások kiegyenlítését az intellectualismussal Sidgwick kísérli meg.

A legújabb ethikában az egyéniséget hangsúlyozó Max Stirner és Nitzschével szemben az összesség iránti köteleesség emelendő ki, egyúttal az igények megszorítása követeltetvén (Tolstoj.) Az erkölcs fejlődése, valamint az egyéni erkölcsi

cselekvések indokai tekintetében eklektikus felfogás indokolt, mely úgy az érzelmeknek, mint az értelemnek s magának az észnek is kellő helyet biztosít.

A történelmi materializmus tana végül, az erkölcs jelenségeit mechanikaiknak felfogott erők nyilvánulásaiként tekintvén, az ethika tagadása-ként jelentkezik.

I. AZ ERKÖLCS METAPHYSIKÁJA.

Az erkölcstan, mint az erkölcsi élet természetrajza, ugyanazon metaphysikai előfeltételezéseken nyugszik, mint amelyeken alapszik minden természettudomány. Az ethikánál különösen a társadalomra, mint természeti jelenségre vonatkozó előfeltételezésekként fognak előtérbe lépni azok, amelyek szerint a társadalom egész, még pedig szerves egész, szellemi alakulat. A benne uralkodó, s a magaviseletet rendező szabályok, mint egy mintaképnek megfelelő eljárást követelő parancsok, absolut eszmékre utalnak. Ezeken nyugszik azután a kötelesség fogalma. A beszámítás ugyan nem az akarat szabadságát tételezi fel, de a karakter sajátos formáját postulálja. Maga az erkölcs különben a szellem minél tökéletesebb megvalósulásának eszközeként jelentkezik. Az egyéni akaratnak az absolut szellem összességi akaratban mutatkozó megtestesülésével szemben való ellentét folytán támad. A rosszal, mint erkölcstelennel folytatott küzdelmében tisztulási processust repraesentál.

II. AZ ERKÖLCS JELENSÉGTANA.

A) Elméleti erkölcsstan.

a) Az erkölcs formája.

1. *Az erkölcsi élet jelenségeinek meghatározása.* Csak a belső kényszer hatása alatt teljesített cselekvések tartoznak e körbe. A hol a kényszer tisztán physikai, vagy a hol a cselekvés a belső kényszer stádiumát is túlhaladta, tehát önkénytes (szerves erkölcsösség), ott sub- vagy superethikai jelenségekkel találkozunk. A sympathián, az érzelmen nyugvó, bár az erkölcsi parancsal megegyező cselekvés tehát vizsgálódásunk köréből kizáratik.

2. *Az erkölcsi érzés, a kategorikus imperativus keletkezése.* Minő alapon vitetnek véghez cselekvések, tekintet nélkül azok közvetlen eredményeire? Az egoismus itt pusztán formalis elv, s így az erkölcsre vonatkozólag mi kijelentést sem tartalmaz. A cselekvés a legprimitívabb társadalomban is szabályozást igényel. A szabályozás módja a szokás. A tagok egymásközti, valamint az összességhez való viszonyát tekintve, feltétlen kényszerítő jellegű. Már korán vallási sanctiora tesz szert. Ezzel kapcsolatosan a szabályozott cselekvések köre bővül, kiterjedvén Istenhez való viszonyokra is. E sanctio fejlődési menete. A túlvilági élet fogalmának kialakulása. A megtorlás képzeteinek fellépte. Jog és erkölcs különválása, A főhatalom kialakulása folytán a jogi parancsok jelentkezése: különösen a büntetőjogiaké.

(Durkheim.) Az egyén önállósulása folytán az erkölcsi sanctio, mint lelkiismeret szavának a kiképződése. Folyton kíséri e jelenséget a társadalmi sanctio a közvélemény szavának alakjában.

3. *A lelkiismeret.* Kezdetben csak mint viszony érzete jelentkezik: pusztá ösztön, hajlam. Később, mint öröm vagy fájdalom érzete mutatkozik. Végül mint az eszményhez való ragaszkodás, mint szellemi egyéniségünk, karakterünk önfentartási eszköze lép fel. Itt már független a boldogság érzetétől. Lehet kötelességérzet, nyilatkozhat mint igazságosság. Teleologilag tekintve, az erőmegettakarítás elve nyer benne kifejezést.

4. *Az erkölcsi ítélet tárgya.* A cselekvés, az indokok. Formalis és teleologikus (utilitaristikus) megítélés. A kettő egymáshoz való viszonya. Az érdem és vétek fogalma. A beszámítás alapja. Az akarat szabadságának kérdése: determinismus, indeterminismus. A felelősségre vonás érzelem, várakozás kifejezése. Egy befolyásolható alany feltételezésén nyugszik, mihelyt nem pusztá ösztön megnyilatkozásaként lép fel. A büntetés: jellege, történeti fejlődése.

b) Az erkölcs tartalma.

1. *A legfőbb jó kérdése.* Pessimismus és optimismus. Hedonistikus és energistikus felfogások. Eudaimonistikus és evolutionistikus tanok. Egoismus és altruismus mint anyagi elvek.

2. *A jó és rossz fogalma.* Jó a közakarat tal egyező s a társadalmi fejlődés előmozdításának eszköze. A fogalom azonban túlterjed eredeti

határain. Erkölcsös lesz mindaz, mi belső kényszer jellegével lép fel. Az utilitaristikus felfogás túlszük: vele szemben az erők feleslege hangsúlyozható. A rossz az általános akarattal ellenkező, a hátramaradott. Jelentőséggel úgy az egyes, mint az összesség birván, a kettő közti harmonia túlhágása, a rossz, mint a tisztulás akadálya jelentkeznek.

3. *Erények és bűnök.* Történeti fejlődésük. Összefüggésük a társadalmi viszonyokkal és helyzetekkel.

B) Alkalmazott erkölcsstan.

Az egyén kötelességköre. A családi élet erkölcsössége. A társadalom erkölcsössége, mint államon belüli (osztályok, foglalkozások erkölcsi kötelességei) és mint államon kívüli, philanthropikus kötelességek teljesítése. Az állam erkölcsi feladata.

